

שיירת דבורה: הצלחה מבצעית שנשכחה

בנימין טרופר

מאמר זה סוקר את סיפורה של אחת השיירות לגוש עציון במלחמת העצמאות, "שיירת דבורה". רבות נכתב בספרי הזיכרונות של מלחמת העצמאות על סוגיית השיירות במלחמה אך מעט מאוד נחקר. שיירת דבורה אינה מוכרת כמעט לחוקרי מלחמת העצמאות ולחוקרי פרשת גוש עציון בתש"ח, ולמרות זאת השיירה מהווה מודל לתכנון רציני ומעמיק של שיירה במלחמת העצמאות ודגם ומופת לתכנון צבאי. שיירת דבורה הצליחה להגיע ליעדה ולשוב בשלום לירושלים והיוותה מודל ל"שיירת לאה" – נבי דניאל.¹

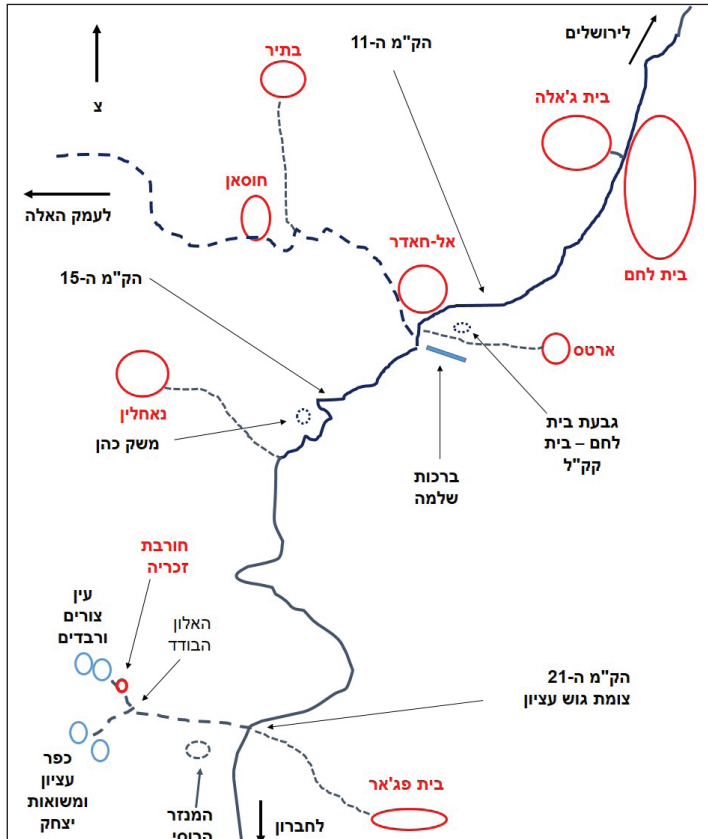
רקע

עם פרוץ מלחמת העצמאות החלה הידרדרות ביטחונית ברוב הכבישים שהובילו ליישובים יהודיים ברחבי הארץ. בגוש עציון עברו הימים הראשונים בשקט יחסי, ומלבד לשוד אוטובוס אגד ב־7 בדצמבר 1947 ולזריקות אבנים לא נרשמו אירועים חריגים. למרות זאת הוגברה רמת הכוונות. אוטובוס אגד חדל לנסוע לגוש עציון (בן־יעקב תש"ס: 128).² הנסיעות לגוש עציון וממנו נעשו במתכונת של שיירה קטנה שנסעה כל בוקר לירושלים ושבה לגוש אחר הצהריים. השיירה הקבועה מנתה כארבעה כלי רכב של הקיבוצים. ב־11 בדצמבר הותקפה השיירה היומית בדרכה חזרה מירושלים בק"מ ה־15. עשרה מנוסעי השיירה נהרגו בקרב (ביליג 2009).³ מיום זה והלאה נכנס גוש עציון למצור מלא – תנועת כלי רכב יהודיים בכביש התאפשרה רק באבטחת הצבא הבריטי או עם כוח ליווי של ההגנה (איורים 1 ו־2).

בשלושת החודשים שחלפו מאז נפילת שיירת העשרה ועד לבואה של שיירת דבורה הגיעו לגוש עציון 14 שיירות (כולל שיירת העשרה). תשע מתוכן לוו על ידי הצבא הבריטי, וחמש נוספות על ידי כוחות ההגנה. השיירות היו חיוניות לתושבי הגוש: גוש עציון נצרך לאספקה בסיסית של מוצרי מזון, ציוד רפואי, נשק, תחמושת, כוח לוחם רענן ומיומן, ציוד לביצורים ובקיץ אף למים. החיים בהר היו קשים עוד בטרם המלחמה, אך עם תחילת המצור הקשיים הלכו והתעצמו. וכך מתאר דב קנוהל, מזכיר הפנים של קיבוץ כפר עציון, ביומנו:

דאגה חמורה מכרסמת בלבותנו. בבריכות רק מאות מטר ספורים של מים ואליהם נשואות עיני כל הקבוצות בגוש, עם האנשים המגויסים אשר בתוכן, והגשם מתאחר, הוא יורד טיפין טיפין, ובבריכות המלאי הולך ומתדלדל. איך נעמוד כאן בלי מים והדרך ירושלימה חסומה? רבה התפילה לגשם אשר צריך להביא אתו את החיים לאדם, לילד ולחי. בינתיים יש לקמץ בשימוש במים, נסגרים הברזים בכל מקום אשר אין צורך חיוני להשתמש בהם, מקלחת מסדרים רק פעם בשבוע, מכבסים רק את הדברים ההכרחיים. הלואי ונוכל ככה להמשיך עד בא הגשם המקווה. מגיעות ידיעות מן העיר על קושי בהשגת דלק ועל קשיים מרובים בהובלתו. דלק זהו מצרך חיוני בחיינו. במטבח מבשלים בדלק, המאפיה זקוקה לדלק, הכביסה והגיהוץ בחשמל הם קשורים, בתי המלאכה אשר עוסקים

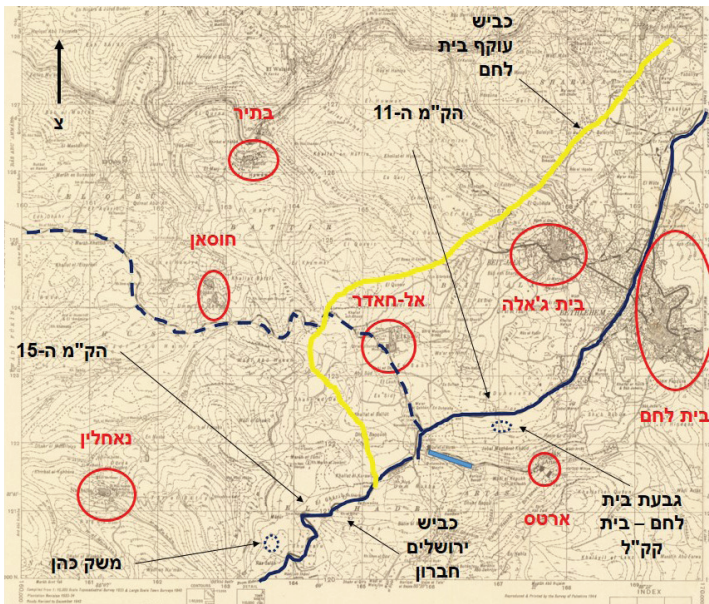
בעבודות ביטחוניות גם הם זקוקים לדלק ועל הכל תאורת המחנה והזרקור, להם דרושה מנת דלק הגונה ובכך שוב קימוץ אכזרי בדלק. הוכנסו סידורים במטבח לחיסכון בדלק, ריכוז כל העבודות הקשורות בחשמל, למען צמצום את שעות העבודה של מכונת החשמל, צמצום מנת הנפט הניתנת לכל חדר. נכנסנו לחיי "צנע מלחמתיים" במלוא חומרתם (דוב קנוהל, 1.1.98, אכ"ע, תיק המכתבים מהמחזור, עמ' 796).



איור 1: מפת הדרך לגוש ע'ציון בתש"ח

האיומים אשר ניצבו בפני מתכנני ומאבטחי השיירות לא היו פשוטים:
 1. לאורך הכביש ניצבו מספר יישובים ערבים אשר תושביהם יכלו בנקל לרדת ולחסום את הכביש ולתקוף את השיירות העוברות בו: בית לחם, בית ג'אלה, ארטס, חוסאן, בית פג'אר ואחרים. הכביש היחיד אף חצה את שולי העיר בית לחם ולא ניתן היה לעקוף מקטע זה (תצ"א בית לחם 1400 pal, ארכיון הספרייה הלאומית).

2. על סמך ניסיון העבר זהו שתי נקודות בעייתיות במיוחד בכביש: בק"מ ה-15 בו הותקפה שיירת העשרה הכביש צר, מפותל, תלול וקל מאוד לחסום אותו ולפגוע בשיירה. הקטע הבעייתי השני מתחיל סמוך לבריכות שלמה ומגיע עד בית לחם. קטע זה היה מוקף מכל עבר בכפרים ערביים ובסופו גבל בעיר עצמה. שיירת א-ב בשבט (12-13 בינואר) הותקפה בקטע זה ושניים מנוסעיה נהרגו, אחד מהם נעדר עד היום.⁴
3. גם אם השיירה הצליחה להפתיע את הערבים בדרכה לגוש עציון, יכלו תושבי הכפרים להתארגן בזמן קצר יחסית בשיטת הפזעה ולחסום את השיירה בשובה לירושלים.⁵ על פי מידע של שירות הידיעות של ההגנה (הש"י) יכלו הערבים לחסום את הכביש באופן מוחלט תוך שעתיים עד שלוש מרגע קבלת החלטה (פרץ אל מכמש וחשמונאי, הדרך לכפר-עציון, 19/3/48, א"צ, 15-2504/1949).



איור 2: מפת גוש עציון בתש"ח

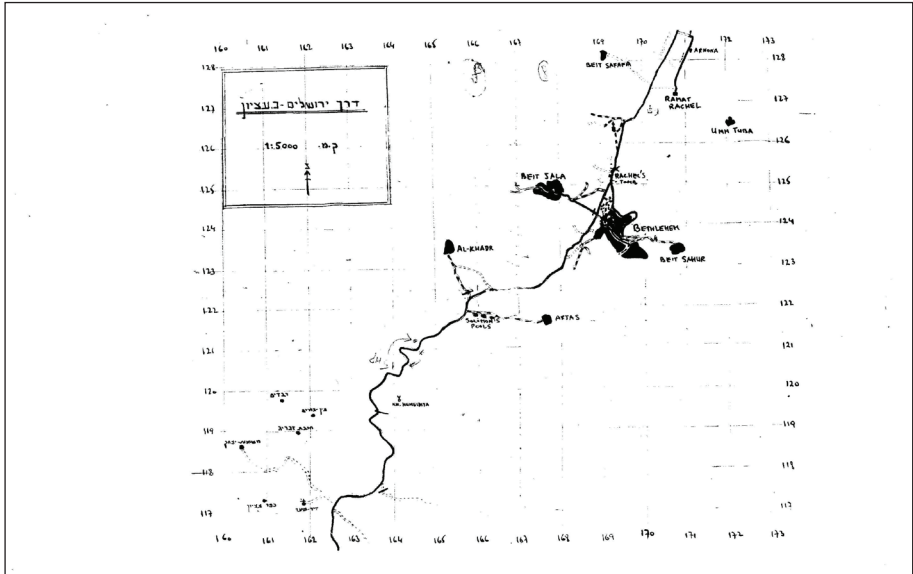
כך מתארת אחת מנשות כפר עציון את המצור ואת הקשיים בהעברת שיירות לגוש עציון: שישה שבועות בלבד עברו מאז עזבנו את הבית ונדמא לנו שעברו שנים. רק עשרים ק"מ מפרידים בינינו ונדמא שהמרחק הוא אין סופי. בימי השלום, העזו חברינו לרוץ אחרי אוטו מס' 23 של החברה הערבית, עד לקרבת בית לחם. כעת דרך זו היא בשבילנו דבר סתום ומבהיל, והנסיעה בה הפכה לשאלת חיים ומוות. עיני הכול נשואות לדרך זו ומה עז הרצון לעבור אותה כבימים ההם, לחיות יחד אתכם ולשוחח על הכול פה אל פה. אנו תפילה ותקווה, כי זכה נזכה בכך אי"ה (גל 2007: 200; קנוהל תשס"ט: 211-212).

- בכדי להתמודד עם אתגרים אלו ביצעה ההגנה כמה פעולות במקביל:
1. ליווי צמוד לשיירה של נוטרים ו/או לוחמי חי"ש מגדוד מכמש אשר היה אחראי על דרום ירושלים וגוש עציון (עדות אריה לנגר את"ה 17-105; מסמך 60, א"צ, 208-1949-959; קנוהל תשס"ט: 84).
 2. הצבת כוח אבטחה בזמן נסיעת שיירה במשק כהן, קרקע יהודית בבעלות יצחק כהן אשר לא הייתה מיושבת, בכדי למנוע מכוח ערבי לתקוף את השיירה בק"מ ה-15 (מסמך 93, א"צ, 208-959/1949).⁶
 3. ניתוק קווי הטלפון בכדי להקשות על הערבים להזעיק כוחות לחסימת הכביש.
 4. לעיתים לוותה השיירה בידי הצבא הבריטי. הליווי הבריטי הבטיח מעבר לגוש עציון וחזרה ממנו ללא תקלות. אלא שהסדר זה כלל גם חסרונות. ב-27 בינואר נפגשו חיים הרצוג ויוסף שנורמן, קציני קישור מטעם הסוכנות לשלטון הבריטי, עם הבריגדה ג'ונס, מפקד הבריגדה השנייה, אשר היה ממונה על אזור ירושלים. בפגישה נידונו מספר נושאים וביניהם ביקשו נציגי הסוכנות למסד נוהל להוצאת שיירות לגוש עציון באבטחה בריטית. ג'ונס קיבל את ההצעה העקרונית והחל דיון על פרטי הנוהל. בסיכום הדיון הוחלט כי כל שבוע תעבור שיירה אחת אשר תכלול עשר משאיות שאסור להעביר בהן תגבורת צבאית. לכל משאית מלבד הנהג ונהג המשנה יצטרפו שני סבלים. בדרך חזור הסבלים והנהגים יכולים להישאר בגוש ואת מקומם יחליפו בעלי מקצוע מקבילים. בנוהל נקבע שעל מספר הנוסעים להיות כפי שהיה בדרך הלוך. בנוסף הבריטים אסרו על נסיעה ברכבים משוריינים שלא יראה כאילו מסתירים מעיני הערבים תגבורת צבאית (ליאו כהן, פעילות מדינית, 27.1.48, גנזך המדינה [להלן: ג"מ], פ-573/1).⁷ יומיים לאחר פגישה זאת זימן ג'ונס את שנורמן לפגישה נוספת ועדכן אותו כי מספר הרכבים בשיירה יצטמצם מעשר משאיות לחמש. השינוי לא נומק אך היה ברור כי אין זו החלטה של ג'ונס עצמו אלא של מושל המחוז פולוק (ליאו כהן, פעילות מדינית, 29.1.48, ג"מ, פ-573/1).

הגורמים לארגון שיירת דבורה

השיירה הראשונה אשר יצאה על פי סיכום זה התארגנה בירושלים בתאריך 2 בפברואר. חמש המשאיות נכנסו לבדיקה של הבריטים באזור בטחון B ובמהלך הבדיקה נתפסו בכיסו של גרשון שטאוב רימון יד ובמזוודתו 200 כדורים. הקצין אשר היה ממונה על אבטחת השיירה סירב להעביר לגוש עציון בטון בתואנה כי הוא משמש לצרכים צבאיים ולא לבניית משטחים ובריכות לאגירת מים. על כל זאת נוספה מהומה עקב עליית שבעה סבלים על אחת המשאיות במקום שניים על כל משאית. לאחר דין ודברים יצאה השיירה לדרכה כשהיא מונה רק משאית אחת מתוך חמש (מסמך 147, א"צ, 26-446/1948; תיקי עוזי נרקיס, מברקים, מסמך 260, א"צ, 283-922/1975).

כעבור שבוע, ב-10 בפברואר התארגנה שיירה נוספת. הסוכנות ביקשה מהבריטים לאשר שיירה של תשע משאיות כדי להעביר גם את ארבע המשאיות אשר נותרו בירושלים מה-2 בפברואר. הבריטים סירבו ואף צמצמו את היקף השיירה לשלוש משאיות בלבד



איור 3: מפת גוש עציון כפי ששורטטה בפקודת המבצע של שיירת דבורה א"צ 1093/1949-129 מסמך 59

(אכ"ע חטיבה 12, A, 1; קנוהל תשס"ט: 195-196). ב-18 בפברואר יצאה לדרכה שיירה נוספת, אך גם היא מנתה שלוש משאיות בלבד (קנוהל תשס"ט: 215). במקביל לאירועים אלו החלו חברי גוש עציון לחוש כי הדאגה לצורכיהם ומצב האספקה אינם מספקים. וכך כתב דב קנוהל לנציגי הקיבוץ בירושלים ותל אביב:

רווחת כאן הרגשה, שאנו כאילו נמצאים מחוץ לחשבון של תוכנית ההגנה הכללית, ותפקידנו הוא לשמש נקודת הטרדה ותו לא. אנו לא נוכל להשלים עם גישה כזאת. לא אמנה כאן את כל העובדות המביאות למחשבה כזו, אציין אחדות מהן: עובדה היא שבנגב ובגליל עוברות שיירות, בלי להתחשב בקושי הכרוך בארגון. והנה זה השבוע החמישי מאז ההתקפה [קרב ג' בשבת, 14 בינואר 1948], שלא הגיעה אלינו שיירה שתוכל לספק ציוד ותגבורת. מכונית אספקה אחת, ואפילו שלוש, בליווי צבאי, אין בהן משום פתרון... מה ערך לכל ההחלטות הנאות והמעודדות של המוסדות, אם חסר מאמץ לבצען. מה ערך לאישור תוכניות הביצורים בלי העברת מלט, חוטי תיל ושאר הציוד. מה ערך למשא ומתן ולהתרוצצות והחלטות, אם זה שבועות אין שינוי במצב (קנוהל תשס"ט: 208).

במכתב ששלח יעקב אלטמן, מפקד חבל גוש עציון וחבר כפר עציון למחוז, ציין כי כמות התחמושת בגוש עציון מספיקה רק ליום קרב אחד נוסף (א"צ 481/1949-36). תושבי גוש עציון הבינו את היתרונות הגלומים באבטחה הבריטית אך חשו את הקושי הכרוך בה: חלק מן השיירות מגיעות בליווי חיילים בריטיים. לשיירה כזאת איננו חרדים בטוחים אנו, שהיא תעבור מבלי שהערבים יעזו להתקיפה. אבל על פי רוב, אין

שיירה כזאת מביאה אתה, אלא כמות מצומצמת של מזון בלבד. מכוניות המובילות חומרי בניין, אנשים נוספים וחומרים אחרים הדרושים לנו, אין הבריטים מרשים לקחת (קנוהל תשס"ט: 95; 185; 214).⁸

בעקבות המצב שנוצר עלתה הצעה בקרב חברי הקיבוצים, אנשי ההגנה ומטה מחוז ירושלים להעביר שיירה לגוש עציון באבטחה של לוחמי ההגנה ולא בליווי בריטי. כבר ב־4 בפברואר עלתה ההצעה לראשונה אך מפקד המחוז דוד שאלתיאל דחה אותה כדי לנסות לפעול מול הבריטים ולמצות את שיתוף הפעולה עמם עד תום. כבר ביום זה הייתה הדילמה ברורה לכל השותפים בדיון:

במטה דנו אתנו בדבר ארגון שיירה חדשה לגוש. המקשרים מטעם הסוכנות עם הצבא סבורים, שעלינו לשמור על הקשרים עם הצבא, המוכן ללוות את שיירות האספקה, ולא לארגן שיירות בכוחות עצמנו. לעומת זאת ברור לנו, שלא נוכל להסתפק באספקה וחשוב לנו להעביר חומרי בנין הדרושים לביצורים ולסידור משטחים ליד ברכות המים, כדי לרכז כמות מים גדולה יותר. במטה המחוז סוכם: אם במשך הימים הקרובים לא נקבל תשובה ברורה מן הצבא, נארגן בראשית השבוע הבא שיירה שלנו (קנוהל תשס"ט: 185).

צמצום השיירות נמשך למרות ההסכם עם הבריטים ובמחוז ירושלים הוחלט לשלוח שיירה ב־21 בפברואר באבטחת ההגנה לגוש עציון. יוסף פורת, האחראי על תיאום השיירות וארגון, כתב ביומנו: "המטה החליט לשלוח ביום שבת שיירה בליווי שלנו... קציני הקשר טוענים, שארגון שיירה עצמית יגרום לניתוק הקשרים עם הצבא" (קנוהל תשס"ט: 214). דוד שאלתיאל הבין כי השיירות באבטחת הבריטים לא יבטיחו את עמידתו של גוש עציון בתנאים הקיימים ויש לשלוח שיירה ועליה תחמושת, ציוד ביצור ולוחמים כאבטחה עצמית. קציני הקישור לבריטים, ובראשם חיים הרצוג, התנגדו לפעולה חד־צדדית וטענו כי שליחת שיירה בליווי עצמי תביא להפסקת השיירות באבטחת הבריטים. הרצוג אף הסביר זאת לדוד בן־גוריון אך הוא לא מנע ממחוז ירושלים להוציא את התוכנית לפועל (בן־גוריון 1982: 246).

במקביל לדיונים העקרוניים על הוצאת שיירה באבטחת ההגנה החל המחוז לתכנן ולארגן בפועל שיירה באבטחתו של גדוד מכמש. ב־15 בפברואר שלח מ"ג ג גדוד מכמש, בועז שכביץ,⁹ מסמך צבאי הנושא את הכותרת: "סידורי מנהלה לפעולת דבורה"¹⁰. המסמך מפרט את כל הציוד הנדרש לארגון השיירה: כלי נשק, מכשירי קשר, כלי רכב וציוד עזר (גלגל זרבי, מנוף גרר וכדומה), ציוד כיבוי אש, ציוד רפואי, ציוד אפסנאות ללוחמים, מפות וציוד משרדי (אכ"ע, חטיבה 13, מיכל D, 15). באותו יום שלח שכביץ מברק למשה זילברשמידט (מוש), קמ"ץ גדוד מכמש, המורה לדחות הוצאת לוחמים לקורסי מ"כים וחבלה עקב ההיערכות לשיירה. חצי שעה מאוחר יותר שלח שכביץ מברק למג"ד מכמש שלום דרוו, וביקש אישור שלא להוציא לוחמים מסוימים לקורסים עקב ההיערכות לארגון השיירה (א"צ 959/1949–208, מסמכים 84, 86; איורים 3 ו־4). מתאריך זה ועד צאת השיירה נשלחו כל יום כמה מברקים בנוגע לארגון השיירה מהיבטים רבים: אימון הכוחות, ארגון הציוד המנהלתי, קשר, רפואה, נשק ועדכון הפקודה (א"צ 959/1949–208).

20.2.48

מסמך מס' 100
אל פל"ג

פקודה מבצע "דבורה"

ידיעות:

1) האויב

כוחות אויב מאורגנים שמטרתם המשווער פגיע עד 250 אי"ש ומצאים בשטח שבין ירושלים לכפר עציון, הם מצוידים בנושק קל במיוחד רובים ומקלעים, יש חשש שברשותם פקלעט מוקשים, לאויב יש אפשרות להעביר סאות נוספות של ערבים מזוינים וחגברת, שפה לחימתן של האויב; תוספת מחסומים בנויים מאבנים וכסויים באש מקלעים וצלמים - התערות מאתרי גדרות של מסעים וכד' שנמצאים קרובים לכביש, האויב עלול לחסום את הכביש במכוניות, פקודות סארב ומסימה רמח מרשם מצורף.

2) כוחותינו

כוחות האבטלה 1 ועציון, יורבה של 2 כחול עם מכונית משוריינת תהיה מוכנה לבוא לעזרתך סומת רחל, מחלקת מגזר עציון תתן לך לוויה בדרך בחזרה עד בריכות שלמה, אוירון טיור יברוק את השפה לפני יציאתך, ילוח אותך בדרך ויזהיר אותך מפני מחסומים ורכוזים של האויב.

התפקיד

להעביר לנוש עציון 30 סון מסען חיוני, כ-50 אישי משקים וחגברת על הפציהם האישיים, 3 מכוניות משוריינות עבור הנוש

השמה

רמח חוראות מצורפות למקרי תיקלות

מנהלה

- 1) בטיסות: יציאה - רמח רחל מסרת: כפר עציון
- 2) לוח זמנים: יציאה - 0630, מרטים על זמני הנסיעה, זמן לפרוק המטען הקבוע לבד מחוך שאיפה למתיחות מכסימלית.
- 3) עזרה ראשונה קבוע פדורים סחאימים בהתיעצות עם הרופא והחובש אנדרויים בבטיסות יוכנו טדורים סחאימים לקבלת פצועים.
- 4) טליק והעלמת: הברוק את טדורי הטליק במכוניות לנוש וכשירי האל-חום, הבטיס בתבל 1 יקבל חוראות לחעלסת חושק עם שובך סיד.
- 5) כלכלה: הכוח סבטיה יתרכזו ערב היציאה בבטיס היציאה יש לדאוג לטדור לינה וכלכלה במיוחד לארוחה לפני היציאה ואחרי בצוע התפקיד.
- 6) ישלוקת לדרך מנוח אוכל ומשקה, במטרה חוכל לקבל משקה חם, תאום עם יתר הסכוניות - עליך לקבוע מקומות הטענה וחניה למכוניות המטען ולמכוניות המשוריינות שתעברנה את אנשיך לנוש, אין להביאם לבטיס היציאה אלא זמן סועט לפני היציאה.
- 7) הכנת היחידה יש לעשות תרגול של כל משתתפים השיירה במצב סבטיה שכל אחד ידע את תפקידו במרויק במטבות הקרב הצפויות, אין לצאת לדרך אלא לאחר שסובבת הדבר חות במלואו.
- 8) קשר א) קשר אלאמני אלהים עם הבטיסות, כל 36 רגעים, עליך להוות על מקום הסצאך.
- ב) בחוך אייירה ועם כוח חרורבה באט ואת הפעל.
- ג) קשר רגלים עם בין הסכוניות
- ד) קשר קריאה (מטון) להוראות מחוך מכונית הפקוד.
- ה) קשר עם סמות הטיור, תנ"ל יודיעו לכפר עציון על תוצאות הצטיהם בצורה מרשם העתק סן הסמה 000:2:1 עם מסון מחסומים ורכוזי אויב משם מועברות ידיעות אלה באלחוט (ציון קואורדינטות לרמח רחל, הידיעה תגיע אליך עד שעה 0630 מחסום יפגוש אותך בין בית להם ואל-חארר, הוא יסור לך חודעות על מחסומים



איור 5: בועז שכביץ - מפקד שיירת דבורה

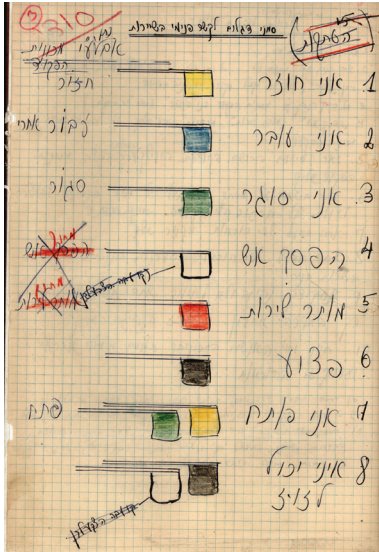
בעלי תפקידים בשיירה

מפקד מחוז ירושלים, דוד שאלתיאל, הטיל את האחריות לארגון השיירה על גדוד מכמש בפיקודו של שלום דרור. גדוד מכמש היה אחראי על דרום ירושלים ויישובי גוש עציון בשלב הראשון של המלחמה. שלום דרור הטיל את משימת ארגון השיירה על שני קצינים בגדוד: שמואל מטות קצין ההדרכה של הגדוד ובוועז שכביץ מפקד פלוגה ג' בגדוד. על השיירה עצמה פיקד שכביץ עצמו (איור 5). את ארגון הציוד והאספקה שהועברו בשיירה ארגן יוסף פורת, חבר קיבוץ כפר עציון, האחראי על הקשר בין גוש עציון למחוז ירושלים.

תוכנית השיירה

עקב החשש מהתקפת השיירה בנסיעה, בעיקר בדרכה חזרה, היו מספר עקרונות אשר הנחו את מארגניה:

- הפתעה:** בראש כל המברקים שנשלחו סביב ארגון השיירה נכתב: "סודי" או "סודי ביותר". הטלפונים בקיבוץ רמת רחל נותקו בעת התארגנות הכוחות בקיבוץ בערב שטרם צאתה ובבוקר הפעולה ואף הוטל עוצר על חברי הקיבוץ כדי למנוע דליפת מידע. העדכון הסופי על צאת השיירה ניתן לכוחות יום לפני צאתה. באחד המברקים שנשלחו לגוש עציון באותו השבוע נכתב: "דבורה תבוצע בקרוב" ללא פרטים נוספים על התאריך (מסמך 95, א"צ 208-959/1949).
 - הקצאת רכב גור לחילוף רכבים תקועים:** לשיירה הצטרף רכב גרר אשר נועד לפנות רכבים אשר עלולים להתקע במהלך הנסיעה עקב בעיות מכניות או עקב פגיעה מירי על השיירה. המטרה הייתה למנוע חסימה של הציור כתוצאה מנזק לרכב בודד. בנוסף, כל כלי הרכב נדרשו לעבור בדיקה במוסך לפני צאתם בכדי למנוע תקלות בלתי צפויות (אכ"ע, חטיבה 13, מיכל D, 15).
 - סדר ומהירות:** פקודת המבצע של דבורה כללה פרטים מדויקים של התוכנית כולל נספח בשם: "הוראות סדרי מנהלה למבצע דבורה", אשר כלל פירוט של כל שלבי הפעולה החל מיום לפני המבצע ועד סיומו כולל לוחות זמנים. הפירוט כלל מי אחראי על כל שלב בשיירה, מי מכין את הנשק, מי עורך מסדר ללוחמים, מי מוודא שכלי הנשק הגיעו, היכן החיילים אוכלים אוכל חם לפני היציאה לשיירה ואחריה, היכן לנים לפני הפעולה, מי מנקה את כלי הנשק ומתי, מי פורק מהרכב בגוש עציון ומי נותר עליו ועוד פרטים רבים (אכ"ע, חטיבה 13, מיכל D, 15; קנוהל תשס"ט: 185).
- בנוסף נקבעה תוכנית לפריקת הציוד בכפר עציון אשר כללה סימון מקומות חניה לכל רכב וקבעה מי פורק אותו, כדי שהפריקה תהיה מהירה. כמו כן נקבע מי מהכוחות היוצאים בשיירה עולה על איזה רכב (אכ"ע חטיבה 13, מיכל D, 15; מסמכים 57-58, א"צ, 1093/1949-129). לפי עדותו של יעקב דרור, אף הוטס לגוש עציון נציג מגדוד



איור 6: סימנים מוסכמים לנהגים וקשרים בשיירת דבורה בעזרת דגלי סימון א"צ - 129/1949 מסמך 64

מכמש בכדי לנהל את פריקת הציוד באופן הטוב ביותר (עדות יעקב דרור, ארכיון יד טבנקין [להלן: א"ט], 12-3/45/14). התוכנית הייתה לסיים פריקה של שלושים טון ציוד בחמש-עשרה דקות (עדות בעז שכביץ, א"צ, 291-922/1975). חשוב לציין כי במסמך מודיעיני של ה"הגנה" נכתב כי לערבים לוקח כשעתיים עד שלוש שעות לחסום כביש (פרץ אל מכמש וחשמונאי, הדרך לכפר-עציון, 19/3/48, א"צ, 15-2504/1949).¹¹ לאור זאת במידה והשיירה תחזור חזרה כרבע שעה אחרי שהגיעה לגוש עציון לא יישאר לערבים די זמן להתארגן להתקפה בדרכה חזרה לירושלים.

4. **הכשרת כוחות מתאימים למשימה:** כלקח

מהשיירות הקודמות לגוש עציון בכלל ומשיירת ב' שבט בפרט נערכו אימונים מקדימים. מפקד השיירה, בועז שכביץ, וקצין ההדרכה של הגדוד, שמואל מטות, נסעו בשיירה בריטית לגוש עציון כדי להכיר את

הדרך. בהמשך נבחרו לוחמים למשימה והם נשלחו לאימון מקדים, ומאז שוריינו למשימה זו ונמנע מהם להישלח לקורסים או למשימות אחרות בימים בהם היה סיכוי לביצוע המשימה. במהלך האימונים הכוחות נסעו לשער הגיא כדי לתרגל שיירה. בחירת מיקום האימון נערכה כדי למנוע את חשיפת מיקום השיירה המיועדת (עדות בועז שכביץ, א"צ, 291-922/1975; עדות שמואל מטות א"צ, 208-959/1949). מאחר ולא היו מכשירי קשר בשיירה הפקודות הועברו בעזרת סימוני דגלים. הנהג והקשר קיבלו דפי הנחיות מפורטים אשר כללו את פרטי הרכב עליו יסעו, הנחיות כיצד לנהוג בשעת התקפה על השיירה ודף הסבר עם סימוני דגלים ומשמעותם (מסמכים 64-66, א"צ, 129-1093/1949; איורים 6 ו-7).

ארבעת העקרונות הללו נלמדו מניסיון העברת השיירות באבטחת ההגנה עד כה. מניסיונו של גדוד מכמש שהיה ממונה על דרום ירושלים וגוש עציון וליווה ארבע שיירות לגוש עציון, הופקו מספר לקחים אשר יושמו בארגון שיירת דבורה. רובם נלמדו מהניסיון המר של שיירת א'-ב' שבט (12.1-13), אשר הותקפה בדרכה לגוש עציון ואף בשובה לירושלים ונהרגו בה שני נוסעים. להלן רשימת הלקחים המרכזיים אשר הופקו בפיקוד ההגנה והיו אמורים להילמד בארגונה של שיירת דבורה:

1. אבטחת השיירה תיעשה על ידי כוח אחד אורגני ולא בהרכב של לוחמים משתי פלוגות חי"ש שונות ונוטרים. במצב של כוח משולב נוצר חוסר שליטה וחוסר משמעת מצד הלוחמים כלפי המפקד. בנוסף, האיסור על ערבוב נשק לגאלי (נוטרים) בנשק בלתי

- לגאלי גרם לכך שהרובים היחידים התרכזו ברכב אחד בלבד וכך הרכב הראשון לא היה מסוגל להגיב בירי אפקטיבי.
2. מפקד שיירה לגוש עציון חייב להיות בדרגת מ"מ ומעלה.¹²
 3. שיירה חייבת לקבל פקודה ותדריך מסודר לפני צאתה לדרך.
 4. השיירות לגוש עציון חייבות להיות תחת פיקודו של מפקד קבוע, המכיר את התוואי היטב ומתמקצע בתחום. בנוסף, על המפקד לפגוש את מפקדי הליווי של ירושלים-תל-אביב וללמוד מניסיונם.
 5. השיירות לגוש עציון חייבות לנוע בכלי רכב משוריינים ולא בכלי רכב רגילים.
 6. בשיירה חייבים להיות נהגי משנה למקרה בו הנהג נפגע.
 7. בשיירה חייב להיות רכב עם מתקן לפריצת מחסומים.
 8. חייבת להיות פקודת מבצע מסודרת שתחייב את אנשי גוש עציון לפרוק את השיירה ללא שהות (מסמך 183, א"צ 26-446/1948; אכ"ע חטיבה 13, D, תיק 15):

שם הנפג: המנהל (בנימין) אהרן בן-צור

מסמך: 14 תל-אביב

1. אלה נהגים מנועים מס...
2. אלה נהגים מנועים מס... לא נהגים מנועים מס... או לא נהגים מנועים מס... או לא נהגים מנועים מס... או לא נהגים מנועים מס...
3. לא נהגים מנועים מס... או לא נהגים מנועים מס... או לא נהגים מנועים מס... או לא נהגים מנועים מס...
4. המפקד א"ש! מנהל איגוד" מנועים מניז אלק. ב"י אהרן בן-צור מנועים מס... או לא נהגים מנועים מס...
5. אלו הניסיונים היושם בקצוות השפירן צדק קולט מנועים מס... או לא נהגים מנועים מס...
6. אלה תשאו על מותם קבוצה של 50 מטיבי הנסיעה והצנחה אצולם אלו תסכימו ב"י בקבוצה מנועים מס... או לא נהגים מנועים מס...
7. אלה תשאו על מותם קבוצה של 50 מטיבי הנסיעה והצנחה אצולם אלו תסכימו ב"י בקבוצה מנועים מס... או לא נהגים מנועים מס...
8. אלה תשאו על מותם קבוצה של 50 מטיבי הנסיעה והצנחה אצולם אלו תסכימו ב"י בקבוצה מנועים מס... או לא נהגים מנועים מס...
9. מפקד צדק נהגים מנועים מס... או לא נהגים מנועים מס... או לא נהגים מנועים מס... או לא נהגים מנועים מס...
10. ח"כ וחי האנשים המנועים מנועים מס... או לא נהגים מנועים מס... או לא נהגים מנועים מס... או לא נהגים מנועים מס...

איור 7: הנחיות לנהגי הרכבים בשיירת דבורה א"צ 1093/1949-129 מסמך 65

שיירת דבורה

לאחר הכנות מדוקדקות כונסו כל הכוחות ביום שישי, ה־20 בפברואר, בשעה 15:00 ברמת רחל. חלק מהכוחות קיבלו זימון לאימון נוסף כאשר בפועל הם יצאו למשימה עצמה. ייתכן שהיה זה אמצעי נוסף לשמירת סודיות הפעולה.¹³ הכוחות התארגנו ברמת רחל, ביצעו תרגולים אחרונים ולנו ברמת רחל. במקביל להתארגנות כוח האבטחה עסקו נציגי גוש עציון בירושלים בניהולו של יוסף פורת בהעמסת המשאיות עד חצות. המצרכים והציוד לשיירה אורגנו לאורך השבוע ועליהם הוסיפו פורת ואנשיו את הציוד אשר נותר מהמשאיות אשר לא נסעו לגוש עציון בשלושת השבועות שחלפו (קנוהל תשס"ט: 216). בשבת בבוקר, בשעה 7:30, באיחור של שעה מהתוכנית המקורית, יצאה השיירה לדרכה כאשר היא מונה 13 כלי רכב: משוריין פורץ מחסומים, משוריין קטן, משוריין קל, ארבעה משוריינים גדולים לכוחות הליווי ושש משאיות עם תא נהג משוריין. השיירה חצתה את בית לחם במהירות כשהיא מנצלת את יתרון ההפתעה, ומטוס תצפית מלווה את הנסיעה וצופה על הקטעים הבאים. השיירה הגיעה ליעדה במהירות ונפרקה תוך כמה דקות בעזרת תושבי גוש עציון. היא שבה לירושלים אחרי שהייה של כשלושים דקות בלבד בגוש עציון (עדות יעקוב דרור, א"ט 12-3/45/14; סיכום הפעולה של רס"פ ג', א"צ, 1093/1949-129; קנוהל תשס"ט: 217). 14 מלבד מזון, פרקה השיירה חוטי תיל דוקרניים, יתדות ועמודי ברזל. שני משוריינים מהשיירה נותרו במכוון בגוש עציון עבור הקיבוצים, ואיתם נותרה מחלקת תגבורת אשר יועדה להצטרף למגני גוש עציון זמן רב קודם לכן (קנוהל תשס"ט: 217). בדרכה חזרה לירושלים נתקלה השיירה במחסומים שערבים החלו להציבם, אך הצליחה לעוברם בשלום והגיעה לירושלים בשעה 10:00 (עדות בועז שכביץ, א"צ, 291-922/1975; קנוהל תשס"ט: 217). עם הגעת השיירה לירושלים כתבו כל בעלי התפקידים המרכזיים בשיירה (מפקד השיירה, רס"פ, אפסנאי) דוחות סיכום מפורטים אשר כללו התייחסות לכל סעיף בפקודת המבצע וציינו האם ההנחיות בוצעו כפי שנקבע או שהיו חריגות. בנוסף נכתבו לקחים לקראת המשך המלחמה ויציאת השיירות הצפויות בעתיד (סיכום מפקד הפעולה, בועז שכביץ, מסמכים 35-41; סיכום הרס"פ במסמכים 30-31, 34; סיכום האפסנאי במסמכים 25-27, א"צ, 1093/1949-129; אזור 8).

על פי עדותו של ישראל גלילי הצלחתה של השיירה להגיע לגוש עציון ולשוב לירושלים בשלום בדיוק על פי התוכנית גרמה לשמחה רבה ולהתרגשות בגוש עציון ובמטה ההגנה (מברקים מישראל גלילי, 24.2.1948, את"ה, חטיבה 80, פ/ 28-50 גלילי ישראל). במכתבים שנשלחו בימים שלאחר הגעת השיירה ניכרת השמחה מהצלחתה ומצורת ארגונה. במכתב מכפר עציון ליעקב ישראל ביליג, אחראי הרכש של כפר עציון, כתב דב קנוהל: "המשלוחים שהגיעו לפני כמה ימים אלינו העלו בהרבה את מצב הרוחות. הרי זה כבר עניין של ממש ולא רק הבטחות. בייחוד היה יום השבת יום של שמחה. בוא השיירה וצורת ארגונה ושיבתה בשלום זו הייתה חוויה רבה" (דוב קנוהל אל יעקוב ישראל ביליג, 25.2.1948, אכ"ע חטיבה 12, A). חבר אחר כתב ביומנו: "ארגון השיירה היה נפלא. חברינו החיילים, אשר שירתו בצבא הבריטי אמרו, כי בארגון השיירה ניכר ניסיון שנרכש בבריגדה. עצם בואה של השיירה וצורת ארגונה, הוסיפו ביטחון ביכולת היישוב" (קנוהל תשס"ט: 217). ואכן שיירת דבורה הינה המסודרת והמאורגנת ביותר בין השיירות לגוש עציון בכל ההיבטים הארגוניים, רמת

התכנון הצבאי והירידה לפרטים קטנים אשר הביאו להצלחתה המרשימה.¹⁵ וכך מסכם את התנהלות השיירה מפקד גדוד מכמש, שלום דרור:

הפקנו לקחים משיירות שיצאו לדרך ונתקעו, ומשיירות שנסעו והצליחו. למדנו היטב מהן נקודות התורפה, ואז בנינו שיירה שהייתה מבוססת על סודיות ועל מהירות. מה זה סודיות? ריכזנו ברמת רחל את כל מי שהשתתף בשיירה – כלי הרכב עצמם הגיעו בעוד זמן מהשפלה – הטלנו ממש "עוצר" על המקום, אין יוצא ואין בא. אין טלפונים. אין מכתבים. כלום. ניתוק גמור. הפיקוד היה של בועז שכביץ. התחלנו לבנות את השיירה ביום חמישי, מתוך מטרה שתיסע בשבת. כל אחד מאנשי השיירה ידע את מקומו המדויק במכונית. התכנון היה שהשיירה תיסע בהפתעה גמורה, במהירות, תיכנס לגוש עציון, המשוריינים המלווים ימתינו על הציר, כוח הפריקה יזנק ממקומו, יפרוק את כל הציוד במהירות שיא, המשאיות יסתובבו, המשוריינים יתייצבו במקומם והשיירה תחזור לירושלים. וכך אכן היה. גוש עציון היה כמעט עיכוב לא מתוכנן, כאשר חברי המשק ביקשו להעמיס את הפרות על המשאיות החוזרות, השבנו להם תשובה שלילית. זה אמנם לא היה נעים, אבל לא הייתה ברירה, כי כל דחייה הייתה עלולה לגבות חיי אדם (קופ 2002: 137).¹⁶

בניגוד לשמחה על הצלחת השיירה, הודיע קצין המחוז ברגמן כי הצבא מסרב ללוות מעתה ואילך שיירות לגוש עציון עקב הוצאת שיירה ללא תיאום עם הבריטים (קנוהל תשס"ט: 219). בעקבות סירוב הבריטים ללוות שיירות וההבנה כי גוש עציון יישאר נצור לפרק זמן ארוך, הוחלט בפיקוד בתל אביב לשלוח שיירה גדולה אשר אמורה לפתור את בעיית האספקה למספר חודשים – שיירת לאה. שיירת לאה הייתה אמורה להיות העתק משודרג של שיירת דבורה עם התאמות לגודל השיירה: 51 כלי רכב. אלא שמתכנני השיירה, מישאל שחם והגדוד ה-6 של הפלמ"ח, לא למדו לעומק את הלקחים אשר הצטברו בגדוד מכמש ומאליו התכנון וההכנות לא היו מספיק מדויקים והביאו לנפילת שיירת לאה ("שיירת נבי דניאל") בדרכה חזרה לירושלים ב־27–28 במרץ (טרופר 2017: 79–81).¹⁷

סיכום

שיירת דבורה הייתה השיירה המאורגנת והמסודרת ביותר לגוש עציון במלחמת העצמאות. היא כללה את כל מרכיבי השיפור הנדרשים לאור לקחי השיירות אשר קדמו לה. שיירת לאה (נבי דניאל) ניסתה לחקות את שיירת דבורה אך לא למדה מלקחי העבר וכשלה. האם היה כדאי לקטוע את מערך היחסים עם הבריטים ולגרום להם להפסיק רשמית את ליווי השיירות לגוש עציון?

נראה כי לא הייתה ברירה אחרת. המחסור החמור בציוד לחימה ובחומרים לביצורים, במים ובציוד רפואי אשר הלך והתעצם ככל שחלף הזמן, חייב פתרון. במציאות שבה נותרו בגוש עציון כדורי רובה ומקלע ליום לחימה אחד לא אפשרה המתנה לפתרון בזמן אחר. הסכנה הטמונה בהמתנה התגברה לנוכח היכולת של הערבים לתקוף בטווח זמן קרוב (תיקי עוזי נרקיס, מסמכים מס' 222–265, א"צ, 1975/922–283). העברת שיירה ללא תיאום עם

הבריטים הייתה אפוא שאלה של זמן וברור היה לכל הגורמים המעורבים כי היא תגרור לניתוק היחסים עמם. משום כך עדיף היה להעביר לגוש עציון תחמושת בהקדם האפשרי. בזיכרון ההיסטורי של אנשי גוש עציון ובתודעת המטיילים ואף המדריכים שיירת דבורה כמעט אינה קיימת. בפי תושבי גוש עציון בתש"ח והחוקרים השיירה מוכרת בשם אחר: שיירת בועז על שמו של מפקד השיירה בועז שכביץ.¹⁸ באופן טבעי אנו נוטים לזכור את האירועים הקשים והטראומטיים בעברנו ההיסטורי ולשכוח את ההצלחות המבצעיות אשר ליוו תקופה מיוחדת זאת. שיירת דבורה ראויה למקום של כבוד בשל ניהולה הרציני בידי גדוד מכמש ומפקד השיירה בועז שכביץ ולנוכח הצלחתה.

הערות

- 1 מאמר זה הינו פרק מתוך עבודה לתואר שני אשר הוגשה למחלקה ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה באוניברסיטת בר אילן בהנחייתם של ד"ר גד קרויזר ופרופ' בועז זיסו. תודתי נתונה להם על הסיוע הרב ועל הליווי הצמוד.
- 2 בארכיון אגד לא נמצאה עדות להפסקה רשמית של התחבורה לגוש עציון בתאריך זה או בתאריך אחר. לדעתו של צביקה ויינשטוק, מנהל ארכיון אגד, התחבורה הופסקה למחרת בעקבות מספר התקפות על תחבורה באזורים שונים של הארץ בימים הללו. מילשטיין מביא את עדותו של שלמה חביליו על תקיפת רכבים לפני התאריך של שוד הרכב. עיינו: מילשטיין 1989: ב 262. עדות צביקה הירשטר נהג הטנדר של רבדים בשיירת העשרה ארכיון כפר עציון (להלן: אכ"ע), חטיבה 13, A, 1, ביליג 2009: 1.
- 3 רוב המידע על שיירת העשרה מופיע בתחקיר שערך ראובן ביליג בשנת 2009 על השיירה ונתקבל ממנו (ביליג 2009) או בא"צ 500/1948-32 מסמך 4.
- 4 זרובבל עובדיה.
- 5 פזעה – אזעקה, שיטה לאזעקת בני הכפרים והלוחמים בעזרת צעקות ושריקות לצורך הגנה על הכפר או להתקפת כוח עויין. שיטה זאת שימשה את ערביי הארץ שנים ארוכות והפכה לאחד מהכלים היעילים ביותר עבורם במלחמת העצמאות.
- 6 דיווחים על תפיסת נקודות לאבטחת שיירות נמצאים לדוגמה: קנוהל תשס"ט, 82; 87; 95. המסמך החשוב ביותר בנידון מתאריך 22 בינואר 1948: א"צ, 407-2644/1949.
- 7 בסיכום הפגישה מצוין כי הרצוג היה חייל תחת פיקודו של ג'ונס במלחמת העולם השנייה ושג'ונס הינו אדם הגון וישר.
- 8 בעמ' 177 קנוהל טוען כי הבריטים הקשו על העברת האספקה בשיירות כדי שתושבי גוש עציון ירצו לעזוב את ביתם ובכך יקלו על הבריטים.
- 9 שכביץ שירת כקצין בצבא הבריטי במהלך מלחמת העולם השנייה וצבר שם נסיון קרבי.
- 10 השיירות לגוש עציון נקראו בשם קוד קבוע "חיה" מלבד שתי שיירות: "דבורה" ו-"לאה".
- 11 המסמך נכתב ב־19 במרץ לקראת שיירת לאה אך הנתון רלוונטי אף לשיירת דבורה: "הקשר בין הכפרים על ידי רצים ומכוניות. קיימת אפשרות להזעיק תגבורת בזמן של 2-3 שעות בערך".
- 12 למרות סעיף זה ציין מפקד גדוד מכמש את מאבטחי השיירה ובראשם את מפקדה, מרגלית, לשבח על תפקודם בקרב. מסמך 33, א"צ 219-959/1949.
- 13 א"צ 208-959/1949, שימו לב להבדל במינוח בין מסמך 81: "עליך לשלוח לפעולת דבורה את..." לעומת מסמך 88: "יהיה תרגיל נוסף".
- 14 לעומתם טוען שכביץ בעדותו כי הפריקה ארכה כשעתיים במקום חמש־עשרה דקות, עדות בועז שכביץ, א"צ, 291-922/1975. עדותו נראית שגויה עקב ההוספה שהפריקה נעשתה כשמסביב נמצאים הנשים והילדים, אלא שהם פונו כבר חודש וחצי לפני כן בתאריך 5 בינואר 1948.

- 15 רצינות זאת אף משתקפת בסיכומים כאשר האפסנאי והרס"פ מציינים את כל הסעיפים אשר נעשו לפי התוכנית המקורית ומבהירים היכן ההכנות לא היו כפי שנדרשו בפקודה המקורית, מסמכים 25-34, א"צ 1093/1949-129.
- 16 ההחלטה לא להעמיס את הפרות התבססה ככל הנראה על הניסיון המר משיירת א'-ב' בשבט. בשיירה זו התעכבה השיירה בצאתה מגוש עציון עקב העמסת לולי תרנגולים ופרות. מסמכים 8-9, א"צ, 26-446/1948 מפקד השיירה היה מנחם מרגלית אשר היה מ"כ בפלוגתו של בועז שכביץ.
- 17 לדוגמה: מפקד שיירת דבורה ערך סיור שטח בדרך לגוש עציון ואילו מפקדי שיירת לאה לא הכירו את השטח טוב ולא הבינו את המשמעויות המבצעיות הנגזרות מתוואי השטח. בעיקר לנוכח סוגיית מהירות חסימת כביש ירושלים-חברון ורמת החסימה האפשרית. כוח האבטחה של שיירת דבורה ערך אימונים מקדימים לפני השיירה ואילו של שיירת לאה לא ערכו.
- 18 לדוגמה: בן-יעקב תש"ס: 224. כך היא נקראת בפי אורה קנוהל וישראל שדיאל מנהלי ארכיון כפר עציון.

רשימת מקורות

ארכיונים

- ארכיון אגד – א"א.
 ארכיון תולדות ההגנה – את"ה.
 ארכיון הספרייה הלאומית.
 ארכיון יד טבנקין – אי"ט.
 ארכיון כפר עציון – אכ"ע.
 ארכיון צה"ל – א"צ.
 גנזך המדינה – ג"מ.
 ארכיון יחידת אית"ן – תיק עובדיה זרובבל.

ספרות מחקר ומאמרים

- בן-גוריון ד' 1982. **יומן המלחמה, מלחמת העצמאות תש"ח-תש"ט**. תל-אביב.
 בן-יעקב יוחנן י' תש"ס. **גוש עציון חמישים שנות מאבק ויצירה**. כפר עציון.
 גל ש' 2007. **האם הופקר גוש עציון במצור תש"ח?**. אלעזר.
 טרופר ב' 2017. **התפתחות שיטת השיירות לגוש עציון והגורמים לכישלונה בשלב 'המלחמה הבין-קהילתית' (14.5.1948-30.11.1947) ערב נפילת הגוש במלחמת העצמאות**. עבודה לשם קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן. רמת גן.
 מילשטיין א' 1989. **תולדות מלחמת העצמאות**. תל אביב.
 קופ י' 2002. **גדוד מכמש בקרבות ירושלים במלחמת העצמאות**. ירושלים.

קנוהל ד' תשס"ט. **גוש עציון במלחמתו**. ירושלים.

מקורות נוספים

אתר אגודת בני גוש עציון <http://www.etzion-bloc.org.il/default.aspx>

ביליג ראובן, תחקיר שיירת העשרה, פנימי, 18.11.2009.

תצ"א בית לחם 1400 pal, ארכיון הספרייה הלאומית.